

Brucknerov nagovor na zrelost

Ana Koruga*

Sažetak

Smisao ovog rada je napraviti presjek filozofije Pascala Brucknera pod prizmom modernog individualizma. Kao zastranjenje slobode, taj se individualizam račva u dvije paralelne, blizanačke struje viktimizacije i infantilizma, koje pak postaju dijagnoza krize modernog individuuma. Organski povezane s tom pojavom, Bruckner u svojim djelima analizira i satirizira demokraciju, kapitalizam, konzumerizam, industriju razonode, globalizaciju, kao i reperkusije spomenutog u svakodnevnom životu, posebice u ljubavnom odnosu. Cilj je ukazivanjem na tragikomičnost položaja pojedinca dati smjernicu mogućeg rješenja. Bez davanja uputa i sadržaja što činiti, njegov je apel usmjeren na sazrijevanje svakoga ponaosob, budući da je zakočenost u razvoju glavni generator modernih anomalija. Bez utopističkog zanosa i idealističkog pretjerivanja, Bruckner poziva na ostvarenje pozitivnih realnih mogućnosti koje pruža moderno doba.

Uvod

Pascal Bruckner (rođen u Parizu 15. prosinca 1948) jedan je od najpoznatijih francuskih intelektualaca s kraja XX. stoljeća, iako je popularnost stekao već 1977. godine knjigom »Novi ljubavni nered«. Kako sâm izjavljuje, njegova je okupacija prvenstveno ona prozna. U romanima dolazi do punog izražaja njegov pripovjedački talent, koji pak ne izostaje ni u esejima, što njegovu filozofsku djelatnost čini privlačnijom od ostalih djela srodne tematike.

Kao romanopisac u žarište svjetske pozornosti došao je ekranizacijom svojega romana »Ledeni mjesec« (pod redateljskom palicom Romana Polanskog). Romani često slijede ideje izložene u esejima i predstavljaju njihov svojevrсни fantastični eksperiment — što bi bilo da se određene teze ostvare u stvarnosti? Pritom, baš bruknerovski, likovi zastupaju ono kritizirano u esejima i dovode svoj život do krajnjih granica apsurdna. Na taj način kao da romani postaju argumenti tezama iz eseja.

Njegove filozofske analize izložene u knjigama–esejima vrlo su životne kritike modernosti i njezinih aspekata u pojedinačnom, društveno–političkom i kultural-

* Ana Koruga, prof., Zagreb.

nom životu. U svojoj dijagnozi problema modernog pojedinca Bruckner donosi prave kentaurske sintagme koje plastično i duhovito opisuju i ne baš tako sretne okolnosti u kojima se nalazimo. Svi se njegovi eseji mogu promatrati kao organska cjelina koja je još u fazi rasta. Posebnost njegova pisma je i inkorporiranje uokviranih mini–eseja unutar samog teksta, koji idejno prate sadržaj, a pretežno sadrže neke zanimljivosti, anegdote iz svakodnevnog života, neke manje poznate pikantije, i slično.

U nas je Bruckner postao poznat po zalaganju za hrvatsku samostalnost i nužnost europske intervencije u rješavanju »balkanskog pitanja«, te je u doba europske perpleksnosti zajedno s još nekolicinom francuskih intelektualaca pozivao na solidarnost Europe sa svojim zaraćenim dijelom.

Cilj je ovog rada dati prikaz glavnih ideja Brucknerove kritike modernog individualizma kroz presjek glavnih eseja i uz referiranje na romane vezane uz njih.

1. *Problematična sreća*

Povijesno gledano, u filozofskom je diskursu, odnosno u onom njegovom dijelu koji je promišljao pojam sreće, prisutno uglavnom nastojanje da se sreća definira, dok je nekakvim prešutnim konsenzusom prihvaćeno kao samorazumljivo da je sreća — poistovjećena s dobrim životom — krajnji cilj svakog ljudskoga života i djelovanja.

Iz religijske perspektive gledano, sreća je također ono svjetlo na krajnjem obzoru za kojim čeznu sirote duše, s tom iznimkom da je njeno obećanje ostvarljivo tek u onostranosti. U našim prizemljenijim domišljanjima, ako odlučimo potražiti taj nestalni predmet želja, sreća će uglavnom biti tijesno isprepletana s pojmom užitka ili barem odsutstva patnje. Još je Epikurova škola zagovarala dobar život ili eudaimoniju kao cilj svih radnji. Iako je ugodu nedvosmisleno označio kao vrhovno dobro, njegov se hedonizam bitno razlikuje od ovog današnjega. Sreća je stanje ugone koje ujedinjuje dvojstvo odsutstva tjelesne boli (*aponia*) i smirenost duha (*ataraxia*), što zahtjeva disciplinu i vježbu, i što epikurovski hedonizam čini mnogo bližim stoicizmu te vrlo dalekim modernom kultu užitaka.

»Epikur zapravo veliča neku vrstu asketizma, smanjivanje broja i opsega naših želja kako to nalaže razum. U njegovoj su se školi njegovi učenici žestoko natjecali oko toga tko vodi najumjereniji život.«¹ Epikurovski bi se ideal mogao izraziti kao vježbanje prave mjere i odbacivanje svega suvišnog što može postati izvorom patnje. Tako Diogen Laertije iznosi da je epikurovski stav prema braku i seksualnim odnosima negativan, da se prema robovima treba odnositi humano, da ponašanje na gozbi treba biti suzdržano, da mudrac treba zarađivati novac prenošenjem svoje mudrosti samo u slučaju da padne u besparicu.² Imajući na umu ovakav hedo-

1 M. Erler, M. Schofield, Epikurovska etika, u: P. Gregurić, F. Grgić, M. Hudoletnjak Grgić (priredili), *Helenistička filozofija. Epikurovci, stoici, skeptici*, Zagreb, 2005, 110.

2 Ibid, 136.

nizam, njegova bi se moderna inačica možda bolje mogla nazvati obiješću negoli hedonizmom kao takvim. Ipak, riječ je više o popularnoj upotrebi toga termina bez prevelike referencije na njegov povijesni razvoj.

Maria Ossowska (1896–1974), poljska znanstvenica koja se bavila socijalnom psihologijom, u knjizi »Psihologija morala« razlikuje psihološki i etički hedonizam. Diskusija oko etičkog hedonizma je ona koja se vodi još od antike, u kojoj se uгода određuje (s više ili manje razlika) kao dobro i kao norma djelovanja. Psihološki pak hedonizam svoju povijest počinje tek u novovjekovnoj filozofiji, unutar rasprave o ljudskom egoizmu kakvog je formulirao Hobbes.³ Psihološki hedonizam traga za motivima ljudskih teleoloških postupaka. Od popularnog shvaćanja pojma *hedonista* kao »čovjeka koji vrebata aktualne ugone, misleći prije svega na sebe, a manje na druge«⁴ treba ipak napraviti malu distancu, jer je činjenica da većina ljudi bira one alternative koje, ako već i ne donose ugodu, barem štite od neugode. Ono što Ossowska nadodaje jest da psihologija potvrđuje tezu »da stanje ugone nastojimo sačuvati a stanje neugode izbjeći (...) te ponašanja povezana s ugodom imaju tendenciju da se u nama stalno ukorijene, dok ponašanja povezana s neugodom podliježu eliminaciji.«⁵

Stoga Ossowska pojam ἡδονή shvaća kao psihološki termin koji označava određeno psihološko stanje, manje ili više prolazno.⁶ Iz te etimološke postavke proizlazi i razgraničavanje pojma hedonizma i eudajmonizma, gdje potonji označava određena trajna psihička stanja kao određen sustav odnosa.⁷

Kako Bruckner pronicljivo dijagnosticira, moderni hedonizam (u najširem značenju te riječi) ima velik problem: on to i nije. Daleko od kupanja u vrtu naslada, moderni pojedinac grozničavo nastoji ostvariti imperativ da pod svaku cijenu postane sretan. I ne samo sretan, već očito sretan, upadljivo i bučno. Svatko tko u tome ne uspije, obični je gubitnik i vrijedan je žaljenja. Stoga sretan čovjek nije netko tko je u milosti univerzuma bio predestiniran na sreću, već onaj koji je u nju uložio vrijeme i trud. Od sreće kao prava (što ju je kao takvu definirala i uz bok pravu na život stavila UN-ova Deklaracija o pravima čovjeka 1948) prelazimo na sreću kao imperativ, na novi moralni poredak.

»Moderna je perverznost u vjerovanju po kojem blaženstvo može biti rad s namjerom i može ovisiti o nama i isključivo o nama: svi smo mi Prometeji koji gradimo vlastiti raj.«⁸

Cijela zbrka počinje od zamjene pojmova komfora, zadovoljstva i sreće koji se uzimaju kao sinonimi te se odsutstvom jednog ruši cijelo zdanje. Danas se mnogo

3 M. Ossowska, *Psihologija morala. Neka pitanja moralno-psihološke problematike*, Sarajevo, 1971, 107.

4 Ibid, 48.

5 Ibid, 75.

6 Ibid, 108.

7 Ibid, 108.

8 P. Bruckner — J.-C. Michéa — A. Finkelkraut, Vrijednosti suvremenog čovjeka, *Europski glasnik* (8) 8(2003) 468.

govori o kultu tijela na Zapadu, što bi se trebalo točnije odrediti kao kult mladog, zdravog i lijepog tijela. Odatle sve te moderne izmišljotine (od kozmetičkih preparata, nutricionističkih eliksira i medicinskih zahvata) koje će zavarati vrijeme, prirodne neprijatelje i urotnike prolaznosti. Nekadašnje inkvizicijske sprave dobile su svoje potomke u suvremenim napravama za »izgrađivanje tijela« (*bodybuilding*). Više se ne poštuje prirodni ritam svega stvorenog, što ima svoje praskozorje, zenit i suton, nego se trsi što više obitavati u graničnom prostoru zore i podneva. Nažalost, ono što se događa je samo produžavanje sutona. Lik poštovanja vrijednog mudraca–starca zamijenio je živahni starčić–mladac u trenirci, koji *voli sve što vole mladi*. Većinu naroda Europe danas čini staračka populacija. Ono što je u starosti ne–lijepo je njezin nagovještaj bliskog utrnuća života. »Dode trenutak kad nas vrijeme više razgrađuje nego što nas izgrađuje, kada gubitci postaju nepovratni.«⁹ A o smrti je neprilično govoriti.

1.1. Patnja — bolest — smrt

Smrt je uz nesreću i patnju glavni moderni tabu. Štoviše, smrt ovo dvoje uključuje u sebi, jer su i nesreća i patnja bliske sestre smrti. Nakon što je pobjedom pojedinca prosvjetiteljstvo svrgnulo religije s trona, a sva njihova obećanja spremilo u ladicu Povijesti,¹⁰ smrt ostaje bezdan i grotlo o kojem se ne govori, ne razmišlja, i tako joj se barem dok smo daleko od nje privremeno oduzima egzistencija (ono što mi nije u svijesti za me ni ne postoji). Otud iščezavanje starinskih pogrebnih običaja kada se pokojnika, postavljenog na odar pred očima sviju, oplakivalo nekoliko dana i tek potom ukopalo. Danas to više nije estetski, naše su profinjene i osjetljive duše takve navade proglasile morbidnima i jednostavno ih ukinule. Po smrti tijelo se odmah prekriva prvim raspoloživim pokrivalom, stavlja u lijes ili kremira¹¹ kako ne bi sablažnjivalo.

Pod nesrećom se razumije sve što nije užitak i strogi užitak, tako da je i najmanja nelagoda dovoljna za proglašavanje zle kobi. Iako je život sastavljen od brojnih nedaća koje su neizbježne etape u postizanju samoostvarenja, nedopustivo je biti šiban nevoljama, i to me automatski svrstava u povlaštenu kastu žrtve, *samoproglašenog mučenika*¹², što će Bruckner detaljno razraditi u eseju »Napast nedužnosti«.

9 P. Bruckner, *Neprestana ushićenost. Esej o prisilnoj sreći*, Zagreb, 2001, 115.

10 Današnji trend povratka duhovnosti, bilo onoj baštinjenoj od roditelja ili tzv. novim duhovnim pokretima, ipak nije ugrozio ovaj prevladavajući »ateizam« moderniteta, iako su religijske figure i blagdani ekonomski vrlo isplativi sadržaji za kapitalizam.

11 Iako je običaj spaljivanja tijela »uvezen« s Indijskog potkontinenta, na Zapadu je on poprimio drugačiji smisao. Sama pomisao na raspadanje tijela i njegovo razgrađivanje od svakojakih zemljanih organizama mnoge ljude potakne na takvu odluku. U svojoj domovini spaljivanje tijela se odvija na otvorenom, s naramkom drva za potpalu, uz prisutstvo pokojnikove rodbine i vrlo često onih najsiromašnijih koji će, čim se vatra stiša i ostaci ohlade, prisvojiti pokojnikovu još upotrebljivu ostavštinu — nakit ili odjeću.

12 P. Bruckner, *Napast nedužnosti*, Zagreb, 1997, 12.

Daleko od toga da je se doživljava kao jedan od fenomena života; patnja tabuiziranjem biva stavljena u neki razred par excellence. Proces njena utamnjeničkog života identičan je psihoanalitičkom pojmu potiskivanja: što je se više niječe, ona to paradoksalnije buja i na kraju eksplodira. Otuda toliki kult patnje koja vrišti — glavne su vijesti u medijima gotovo uvijek katastrofe, izravni prijenosi užasa, dok crna kronika sve više metastazira u dnevnim novinama. Pored toga, patnik (ali nažalost, najčešće onaj samoproglašeni — najveće su patnje uglavnom tihe i nedostupne javnosti) uživa svojevrsan povlašteni položaj, njegova je patnja *putovnica koja otvara srca, odgađa svaki sud, opravdava svaku nesavjesnost*.¹³

Psihološki gledano, »patnja biva smatrana izvorom određenih ovlaštenja, ne samo na temelju zakona ravnoteže koji tobože automatski funkcionira. Ona naimme, daje ljudima koji su patili — opet na temelju neke pravde — određene privilegije u odnosu na one koji nisu patili. (...) To uvjerenje o ovlastima, ili nazovimo to pravima koja daje patnja, jedan je od razloga zbog kojih ljudi vole patnju licitirati, prepirajući se oko toga koga je sudbina bolnije pogodila.«¹⁴

Imaginarni prostor u kojem je uspješno stvoren kozmos lišen patnje, smrti i zloće je Disneyland, *obećana zemlja sladunjavosti, Babilon medene bljutavosti*.¹⁵ Djeci se nudi prikaz povijesti lišen njezine istine; pripravljen *po zakonima aseptičnosti* on postaje patvorina sklada, radosti i dobrote. Tako serviran svijet djecu čini bliskima Gautami Siddharthi, brižno izoliranom prije no što će postati Budha.

Ono što je potrebno je moralna zrelost, suočavanje s očitim. Potrebno je »vratiti patnji njezino mjesto u našem životu, ponovno je prihvatiti u svakidašnjem govoru znači otrgnuti se od nezdrave frustracije što je patnja uzrokuje kad je prešućujemo, znači također pronaći način da je svladamo integrirajući je.«¹⁶

Moderna je sreća dakle nerazdruživa od užitka i to onoga visokofrekventnog. Užitak, kao kulminacija ugone koju pojedinac osjeća, po svojoj je naravi (i ukorijenjenosti u osjetilnom) nestalan, kratkotrajan, brzožareći; iz plamena hitro postaje prah. Takva iskra ushita nije dovoljna. Za sreću su potrebni brojni opetovani užici, koji po mogućnosti ne bi trebali ostavljati prostora praznome hodu. A upravo su ti trenuci izostanka euforije onaj korozivni element protiv kojeg nema lijeka.

Dosada, to *savršeno moderno stanje*,¹⁷ drijemež vremena kad sve gubi okus,¹⁸ neizbježna je posljedica hedonističke pobožnosti. U romanu »Ledeni mjesec«¹⁹

13 *Neprestana ushićenost*, 205.

14 M. Ossowska, 82–83.

15 *Napast nedužnosti*, 90–91.

16 *Neprestana ushićenost*, 209.

17 Ibid, 94.

18 Ibid, 141.

19 U nas je tako preveden originalan naslov »Lunes de fiel«, čemu bi bolje odgovarao prijevod »Gorki mjesec« kao antiteza medenom mjesecu — kao što je i učinjeno u ekranizaciji R. Polanskog. Postojeći hrvatski naslov pak više podržava fonetsku sličnost riječi led i med, kao što je to i u francuskom izvorniku miel — fiel. Ipak, takav prijevod, prema mom mišljenju, ne sadrži opreku kakva bi, u skladu s romanom, trebala postojati.

sva zastranjenja i iščašenja odnosa između likova Franza i Rebecce proizlaze iz »borbe« protiv dosade. U pripovijedanju koje hipnotički zadržava Didierovu pažnju, Franz opisuje svoju ljubavnu epopeju, dodajući: »Naša je prava droga bila novost«²⁰ i »Nama je načelo novosti zamjenjivalo načelo zadovoljstva«²¹. Na trenutak se izdižući iz svoje kože, progovara: »Modernom razvratniku ne prijete zapravo pad nego dosada. (...) Ljutio sam se na svoju družicu što mi više ne udahnuje dovoljnu strast i stao priželjkivati da smogne toliko stida i nestane netragom.«²²

Oh, kad bi barem užitak bio toliko da opravda trenutke blijede svakodnevice! Ali ni on više nije slastan, budući da nije došao spontano, nije nam se dogodio, već je njegov trenutak paradoksalno izostao u našem trudu da ga dostignemo! Kanon užitaka kakav propisuju mediji i prevladavajuća kultura konzumerizma jednostavno nudi plagijate.

Iako se roman »Ledeni mjesec« svojom tematikom iščašene ljubavi nadovezuje na Brucknerovo ranije djelo »Novi ljubavni nered«²³ i oponira mu, u njemu je prisutna i ova kritika žedi za neprestanom novošću — istraživši sve kutke užitka i iscrpivši sve poznate recepte zadovoljstva, Franz i Rebecca se utječu novim nastrostima ondinizma i koprofagije, što će se nastaviti obostranim mučenjem, prvo emocionalno–psihičkim, a potom i fizičkim, te od njih učiniti bogalje i nakaze. U ovom je romanu Bruckner do kraja dotjerao svoj običaj da svaki esej popratni romanom u kojem najčešće likovi zastupaju stavove kritizirane u esejima i dovode ih do krajnjih granica.²⁴

Dosada je pratilja svakodnevice, a trenuci ispunjeni novošću i svježinom uvijek će biti u manjini. Svakidašnjica je *ponavljanje i umara nas, grimasa vječnosti, prostor vječitog prežvakavanja istog*.²⁵ Ali svakodnevica može biti i lakmus–papir koji će ispitati snagu i vjerodostojnost mnogočega, posebice ljubavi: » (...) prava je ljubav ona koja se izlaže opasnosti svakidašnjice, usuđuje se prkositi joj ne izlazeći prebrzo iz nje pobijedena, oštećena.«²⁶

Oslobođeni pojedinac, zaslužen i zaslužan za vlastitu sreću i smisao, otkriva banalnost kao njezino naličje, dok je ona zapravo simptom *imanentnosti čovječanstva samome sebi*.²⁷

20 P. Bruckner, *Ledeni mjesec*, Zagreb 1993, 47.

21 Ibid, 103.

22 Ibid, 109–110.

23 Koji je napisao s Alainom Finkielkrautom.

24 Uz ovaj, Bruckner ima i običaj inverzije književnog i znanstvenog govora: njegovi eseji, poglavito u naslovima poglavlja, obiluju metaforama, sinestezijama i sintagmama koje im daju životnost i duhovitost. S druge pak strane, naslovi njegovih romana na prvi su pogled romantične metafore, ali trebaju se uzeti ozbiljno — gorki/ledeni je mjesec zaista takav, kradljivci ljepote su to doslovno, palača pljuski je izgrađena, itd.

25 *Neprestana ushićenost*, 90.

26 Ibid, 92.

27 Ibid, 85.

Bez izvanjskog autoriteta države ili Boga, on je odjednom slobodan, ali patuljak,²⁸ i njegova je stalnost prazna. Možda bi se moglo reći da je dosada ontološki znamen zapadnjačkog individuuma s kraja XX. stoljeća, a krhka opstojnost sa svojom gorkom uzvišenošću slavljenom od egzistencijalistâ, jednostavno *nepodnošljiva lakoća postojanja* (Milan Kundera).

1.2. *Nasmijati se sreći u brk*

Kako se onda odnositi prema sreći? Bruckner svoj stav očituje u izjavi: »Previše volim život da bih samo želio biti sretan!«²⁹ Njegova namjera nije ismijati težnju za srećom i postaviti neki novi stoički ideal nepomućenosti. On želi raskrinkati zamku moderne pseudo-sreće u ime one istinske, velike sreće koja se sastoji u mnoštvu malih, svakodnevnih zadovoljstava, koja se dogodi kad je ne očekujemo, dolazi nepozvana, ne može se namamiti ili zaraditi, čak ni kupiti, jer doslovno nema cijenu. Jednim potezom ruši himerična zdanja prototipa sreće modernih društava (blagostanje, bogatstvo, prestiž, ljepotu i slično) i poziva na rehabilitaciju sitnica koje život znače. Bonvivan umjesto kompulzivnog »hedonista«, ukusna hrana umjesto zdrave i niskokalorične.

Sreća po svojoj naravi ipak ostaje na području osjetilnog i čuvstvenog, i nemoguće je ustoličiti je kao temelj djelovanja, pa ni kao svrhu življenja. »Sreću i patnju treba podrediti slobodi.«³⁰ Možda je jedino potrebno neutralizirati tu prešutnu osudu svega što se označava kao »osjetilni užitek«, jer nije nužno da sve te čari kojima obiluje stvoreni svijet budu ujedno i zamke neslobode i propasti. Prema tome, shvatimo sreću kao usputnu draž života, akcident koji nije nužan našem bitku (iako, reći će mnogi, ne možemo tvrditi da netko s mnogo nedaća u životu nije nizašto zakinut), a kad se dogodi, prihvatimo je bez razmišljanja o njejoj opravdanosti. »Tajna dobrog života je rugati se sreći.«³¹ Jer što je se više trudimo doći, to ona smjelije bježi.

2. *Ljubavne stranputice*

Iako proklamiran putem svih medija, erotski je užitek jednako podložan analizi, trudu, brojenju i učenju. Seksologija, kao znanost rođena u ovom stoljeću, ne predaje neko određeno gradivo već *u područje seksualnog uvodi školsko ponašanje*.³²

Seksualna revolucija šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća uspjela je osloboditi seksualnost anateme i potiskivanja kojima je bila zauzdavana od kraja antike, preko srednjeg vijeka, sve do tih prevratnih godina. Kao i svaka revolu-

28 Ibid.

29 Usp. *ibid.*, 16.

30 Ibid., 249.

31 Ibid., 250.

32 P. Bruckner — A. Finkielkraut, *Novi ljubavni nered*, Beograd 1989, 48.

cija, do krajnje potencije je forsirala dotad »dijaboličnu i životinjsku« putenost, ali negativna je posljedica toga da je ljubav izgnana iz romantičnog odnosa. Otad se on temelji na mehanizmu seksa. »Diskurs seksualnog oslobođenja okrivio je ljubav kao doživljaj, i izbacio iz mode kao pismo. Ako danas i ima neke romantike, ona je libidinalna, a ne više sentimentalna. Umjesto strasti, želja; umjesto srca, spolni organ.«³³

U eseju »Novi ljubavni nered«, kojim je postao poznat i izvan Francuske, Bruckner zajedno s Alainom Finkelkrautom želi jednostavnom i starinskom formulom »volim te« vratiti ljubav tamo gdje joj je mjesto. U analizi poznatih teoretičara seksualnosti, uz već poslovičnog Freuda, posebice se okomljuju na Wilhelma Reicha i njegovu orgonsku teoriju koja je proizvela nered u simbiozi ljubavi, intime i seksualnosti. Freudov zaključak kako *kultura seksualitetu oduzima energiju*³⁴, te bi se, implicitno, čovjekova sreća povećavala nesputanošću seksualnog života,³⁵ možemo s ove vremensko–povijesne distance kritizirati kao opovrgnutu hipotezu. Represija je nestala, a čovjek i dalje ne može reći da je sretan.

Paradoksalno, ali »oslobađanjem« se čovjekova seksualnost približila nekom nagonском, životinjskom predlošku kakav joj se ranije pripisivao. Nikakva uzvišenost, tek čista i prozaična mehanika. Seksualnost je reducirana na genitalnost, postaje potvrdom prevlasti muškarca nad ženama. Takav panseksualizam Bruckner naziva *tiranijom genitalnog*.³⁶

Svi smo mi nesvjesni vjernici genitalnog. To se očituje u odnosu spram prostitutki, tih *socijalnih radnica libida*.³⁷ Realno gledano, kapitalističko je ustanovljavanje tržišta rada postavilo rad kao uopćenu prostituciju; »tijelo treba steći svojstvo robe i većina pojedinaca ne treba imati ništa drugo za razmjenu osim te robe. Imati kao svoje vlasništvo jedino vlastiti organizam — njegovu vrijednost, snagu i sposobnosti, otuđivati ga privremeno, stavljati na raspolaganje kupcu da bi se zauzvrat dobila plaća — to je položaj u koji je Kapital doveo ogromnu masu onih koji su mu potčinjeni.«³⁸

Vjera u genitalno pristanak je na činjenicu da je tržište podijelilo tijelo na dvije: »na jednu nepovredivu zonu — genitalni aparat — a kao otuđivo odredio sve što ne pripada tom malenom kazalištu«,³⁹ dakle sve ranije spomenute snage i organe koje »iznajmljujemo« radeći. Vladavina genitalnog je premještanje donedavnih atributa duše na spolne organe, transfer stožera osobnosti na područje genitalija. Ono što prostitutke čini ravnopravnima bilo kojem zaposleniku, smatra Bruckner, upravo je njihova ravnodušnost prema djelatnosti koju obavljaju. Tome u prilog dodaje zahtjeve samih prostitutki (što je šokiralo javnost koja ih je smatrala posrnutim nesretnicama) ne da ih se spasi iz njihove situacije i da im se po-

33 Ibid, 99.

34 Usp. S. Freud, *Nelagoda u kulturi*, Beograd 1988, 45.

35 Ibid, 26.

36 *Novi ljubavni nered*, 44.

37 Ibid, 136.

38 Ibid, 142.

39 Ibid.

nudi drugi posao, već da se s prostitucije skine oznaka sramotnosti te da dobiju prava kao i svaki drugi radnik. Iako je paralela povučena s tržištem rada zapravo tragikomično istinita, smatram da je priroda ženske intime tako strukturirana da prostitucija ipak ne može ostati samo na razini djelatnosti, mora ostaviti posljedice na psihofizičkoj (ne)stabilnosti prostituirane žene (uostalom, svaki drugi posao u kojem smo upregnuti u realizaciju tuđih želja i ambicija, a takva je većina poslova, može vrlo vjerojatno polučiti osjećaj iznevjeravanja samog sebe, prostituciju drugog reda). Obradujući fenomen prostitucije i uživanja žene, Bruckner zapravo dijagnosticira problem u muškarcu, odnosno u kanonima falokratske kulture u kojoj je sve mjereno brojem i intenzitetom orgazma. Naravno, muškog orgazma, koji je mjerljiv i očigledan. »Nama nisu potrebne bihevioralne terapije. Našim ljubavima ne nedostaje slobode ili »orgastičke moći« nego složenost: one su isuviše jednostavne i, u najboljem slučaju, zadovoljavaju samo jednu ili dvije strasti.«⁴⁰

Potrebna je promjena paradigme; ravnopravnost muškarca i žene ne znači svodjenje pod zajednički nazivnik niti dozvolu sudjelovanja u muškoj stvarnosti na muški način. Ta promjena zahtijeva priznanje različitosti i redakciju pojma užitka, pa i seksualnosti kao takve. (Svojim je stavovima Bruckner požnjeo simpatije feministica.) »Osloboditi ljubav od orgastičkog vrhunca, to prije svega znači osloboditi je od prinude na jedan program, a također i izbaviti je od jednog novog mjerila isključivanja.«⁴¹ Njegov posljednji roman je satira koja se oslanja na »Novi ljubavni nered« i čiji glavni lik stjecajem okolnosti postaje žigolo, odnosno muška prostitutka.⁴² To je situacija koja se, prema Bruckneru, u stvarnosti jako rijetko događa: da žena postane ta koja diktira, zahtijeva usluge. U realnom svijetu su svi komercijalni seksualni sadržaji zapravo namijenjeni isključivo muškarcima. Konkretnosti i gruboj jednostavnosti modernog seksualnog općenja dviju osoba Bruckner suprotstavlja romantičnu daljinu u bliskosti, naslućivanje umjesto prebrzog razotkrivanja, odgađanje užitka umjesto srljanja u njega, dubinu odnosa umjesto zamjenjivosti tijela.

3. *Bolećiva pojedinačnost*

Najzgodniju kritiku modernog individualizma Bruckner je dao u eseju »Nastup nedužnosti«, objavljenom 1995. godine. Stanje suvremenog pojedinca više je nego nezdravo.

Nakon epohalnog oslobađanja, za što granicu predstavlja Francuska revolucija sa svojom parolom jednakosti, bratstva i slobode, za pojedinca nastupa dugo željeno razdoblje, što će se ipak pokazati pregolelim teretom. Zadaća slobode čini se nepodnošljivom i neizvedivom. Pojedinaac je pozvan na zrelost i brigu o samome

40 Ibid, 48.

41 Ibid, 49.

42 U nas je naslov romana preveden kao »Ljubav prema bližnjem«. Originalni naslov je »L'amour de prochain«, biblijska zapovijed ljubavi prema bližnjemu. Ambigvitet i komičnost naslova je u značenju francuske riječi *prochain*, koja znači i bližnji i sljedeći, čime se potonje izravno veže uz činjenicu prostitucije. Objašnjenje dugujem profesoru Jeri Tarleu.

sebi, a ipak, razdire ga težnja za neovisnošću i istodobnom brigom države–providnosti, poput nekoga odraslog, a nekog djeteta. Takvu suvremenu situaciju pogodenu bolešću individualizma Bruckner naziva nedužnošću, točnije *blaženom nedgovornošću*.⁴³ Simptomatske pojave koje izravno generiraju iz nje su infantilizam i viktimizacija, s tim da je potonje dramaturgizirani oblik prvog, dok je oboje način isključivanja iz životne borbe.⁴⁴

3.1. *Nećeš se odreći ničega!*⁴⁵

Kako je već etimološki razvidno, infantilizam obuhvaća ona ponašanja pojedinca kada on, u liku *vječno nedozrelog*, nastoji zadržati povlastice i svojstva djetinjstva u zreloj dobi. Dijete je u XX. stoljeću postalo predmetom svojevrsnog kulta, *naše malo kućno božanstvo*⁴⁶; ono predstavlja stožer izgubljene nevinosti čovječanstva, priliku za konzervaciju izvornog savršenstva stvorenja. Tako od djeteta građanina dolazimo do građanina djeteta, i »u tom križanju odigrava se cijela moguća sudbina suvremenog individuuma.«⁴⁷

Dijete postaje *uzorkom čovječnosti*,⁴⁸ sve mu se dopušta i njegove kvalitete postaju općenito poželjne. Popustljivost u odgoju proizlazi iz projekcije neke urođene mudrosti u malenih; mi postavljamo njihovi pažljivi učenici. Djelomično si takvim postupanjem umanjujemo odgovornost u odgoju: »Pripisujući našim kerubima mudrost, rasuđivanje i mjeru, oslobađamo se tereta svojih obveza prema njima.«⁴⁹ Poučeni opasnostima kojima rađa odgojni rigorizam zastupan u starim vremenima (veličanje pedagoške moći batine i ukora), posrnuli smo u drugu krajnost. Započeo je pravi mali teror: »Posvuda pikavci i pikavice jurišaju ne bi li nas ganuli svojim umiljatim prenemaganjima. Dojenčad su božanstva našeg svijeta u smanjenu obliku i svrgnula su s prijestolja tinejdžere, već odavno zrele za mirovinu. Imperijalizam napršćadi više ne zna za granice, nama gospodare majušna gospoda i gospođice s prsnicama i u pelenama!«⁵⁰

Ovu će tezu Bruckner detaljnije razraditi u satiričnom romanu »Božanstveno dijete«. Podnaslov je ujedno i sažetak romana — dogodila se prava prenatalna pobuna! Mudri fetus, upoznat sa svime što ga čeka po dolasku na svijet, odbija biti rođen. Oboružan najnaprednijom tehnikom unutar materničnog mikrokozmosa, komunicira s vanjskim svijetom i obrazlaže svoj bunt.

U drugom pak romanu, »Palača pljuski«, Bruckner karikira moderno nesnažanje u načinu odgoja djeteta, koje ima tendenciju isključivanja svakog oblika

43 Usp. *Napast nedužnosti*, 12.

44 Ibid, 95.

45 =lozinka infantofilije, ibid, 13.

46 Ibid, 12.

47 Ibid, 83.

48 Ibid, 13.

49 Ibid, 83.

50 Ibid, 86.

kažnjavanja.⁵¹ Smiješni diktator u jednoj zemlji uvodi zabranu bilo kakvoga roditeljskog kažnjavanja djece i u tu svrhu ustanovljuje pravu instituciju pljuskanja i mlaćenja u kojoj će na vidjelo izaći sve čovjekove sklonosti k mučenju slabijih. Ni jedno joj dijete neće umaći, a kažnjavanje će se uz stručni nadzor provoditi redovito i periodički. Time će se ona sretnija djeca solidarizirati s djecom zlostavljanom u obiteljima. Naknadno će nasilje roditi novim nasiljem i kaosom. *Uz pomoć navike, batinanje je postalo poput droge.*⁵² Ponovno je zadaća satire da upadljivom hiperbolom ukaže na potrebu razumne mjere. »Pravo što bi ga dijete moralo ponajprije uživati pravo je na zaštitu od nasilja, samovolje, a katkad i okrutnosti starijih od njega. Ali to je, isto tako, proturječno pravo na to da se poštuje njegova narav i njegova bezbrižnost i da ga se osposobi, kako bude raslo, da postupno izađe iz svog položaja. (...) Svaka prisila nije dakle tlačiteljska, ako brusi duh i primorava ga da se razvija unutar stanovitih pravila ili, da budemo točniji, prisila je čak uvjet slobode.«⁵³

Idealizacija djetinjstva kao životnog razdoblja nedužnosti i zaštićenosti u svojoj zakašnjoj verziji postaje karikaturnom; odrastao je više djetinjast nego dijete. »Da se razumijemo: nitko uistinu ne želi ponovno postati klinac ili dojenče. Radije želi gomilati povlastice svih uzrasta, ljupku lakoumnost mladenaštva s neovisnošću zrele dobi. Priželjkujemo sebi ono najbolje iz tih dvaju svjetova.«⁵⁴

Vapi za zaštitom države i osiguranjem svih njegovih prava, a bez osjećaja dužnosti spram toga, s istovremenim zahtjevom za nedodirljivošću njegove sakrosantne individualnosti i privatnosti — »Uzimamo od zajednice ono što nam odgovara, uskraćujemo joj svoju suradnju glede ostalog.«⁵⁵ A država je »još samo instancija darivanja i preraspodjele, iz koje se postupno izvlače bezbrojni ustupci i povlastice.«⁵⁶

Individualizam kao vladavina pojedinačnog i privatnog za krilaticu ima poznatu parolu *be yourself*, odnosno u hrvatskoj inačici, *budi svoj*. Smiješno je u tom zahtjevu što je najeksploatiraniji u domeni medija i tvornice zabave, koje nudeći uglavnom robu serijske proizvodnje, pozivaju na autentičnost i unikat.⁵⁷ Latentna opasnost te formule je u sljedećoj pretpostavci: »Darovan sam sebi, moram se još samo bez ikakvih ograda oduševljavati: vrhunaska vrijednost više nije ono što me nadmašuje nego to što ustanovljujem u sebi. Više ne 'postajem', ja sam u svakom trenu sve ono što moram biti, mogu bez grizodušja pristajati uza svoje osjećaje, prohtje-

51 Prošle je godine povodom blagdana Sv. Nikole jedan zagrebački radio napravio malu anketu o darivanju djece. Pritom su trgovci igračkama izjavili kako su se za tu prigodu najviše kupovale skupe igračke, dok su ulični prodavači »krampusovih šiba« rezignirano zaključili da taj stari svetonikolski običaj polako iščezava, vjerojatno zbog same asocijativnosti šibe i kažnjavanja.

52 P. Bruckner, *Palača pljuski*, Zagreb, 2005, 61.

53 *Napast nedužnosti*, 83–84.

54 Ibid, 81.

55 Ibid, 96.

56 Ibid, 95.

57 Možda je najbolji primjer za to američka marka obuće »No name«. Bezimeno je dakle postalo pravo »modno ime«.

ve, mušice.«⁵⁸ Nasuprot ontološkoj nedovršenosti anthroposa, sintagma *be yourself* obrće proces: individuum se osjeća dosegnutim, iako se tek treba izgraditi.

3.2. *Konzumerizam & rasonoda*

Tu situaciju *utaje punoljetnosti*⁵⁹ modernog pojedinca potpiruju i njeguju (a nisu li je možda i sami zakuhali?) konzumerizam i rasonoda, koji ga tetoše u poziciji maloljetnika. »Što je konzumerizam? Utopija rasonode, istodobno genijalna i žalosna ideja da ljudi — budući da trguju ili kupuju, ne ratuju — odvrću svoje agresivne pobude na prostor supermarketa ili robne kuće, i da takva djelatnost odgovara Arapinu, Hindusu, Afrikancu i Kinezu — koji, zaokupljeni kupnjom ili prodajom, više nemaju vremena za provokaciju.«⁶⁰

Konzumerizam postaje surogat brižne majke koja snabdijeva svoje čedo svime nužnim za njegovu dobrobit, pa i onim povrh toga, te zabavom kao nužnim faktorom zaigranosti. Čovjek–potrošač u konzumerizmu sudjeluje u nekome čudotvornom samoobnavljajućem procesu, *nekoj beskonačnoj plodnosti*,⁶¹ stalnom kolanju roba i dobara proizvedenih samo za njega. Kao reakcija na posvemašnju racionalizaciju stvarnosti znanstvenim objašnjenjima, ta Zemlja čuda budi neku nostalgiju: »Dokolica, rasonoda, materijalno obilje ustanovljuju na svojoj razini neki patetičan pokušaj ponovnog opčaravanja svijeta, jedan od odgovora što ga moderno doba nudi trpljenju koje donosi sloboda, golemom umoru individualnog bića.«⁶²

Čar toga rajskog voća je tim veća što je ono kratkoga vijeka, ontološki prolazno, lako zamjenjivo, posjeduje *zavodljivost kratkotrajnog*.⁶³ Sklonost modernog društva nije u posjedovanju dobara, već u njihovom gomilanju, uništavanju te zamjeni. »Biti potrošač, to je kad znaš da će u izlozima i trgovinama biti uvijek više nego što ćeš ti moći odnijeti«,⁶⁴ cinički definira Bruckner.

Dostupnost najrazličitijih dobara gotovo svakom zapadnom pojedincu (uz uvjet njegove kupovne moći ili nemoći) mogla bi biti prava blagodat i prilika za razvijanje na nekim drugim poljima života, kad je već ono prehrambeno–odjevno snabdijevano danonoćno. Problem je, kao i s kapitalizmom (o čemu će riječi biti kasnije) u tome što logika konzumerizma širi svoju domenu proždrljivosti i na ostala područja: »Konzumerizam u pravom smislu riječi pobjegao je već odavno iz supermarketa da bi postao medijsko–trgovačkom logikom koja se predstavlja kao univerzalno rješenje svih problema. (...)... ona (logika konzumerizma) ukratko razvija u nama sklonost prema neposrednim i lakim nasladama.«⁶⁵

58 Ibid, 94.

59 Ibid, 87.

60 P. Bruckner, *Bijeda blagostanja. Tržišna religija i njezini neprijatelji*, Zagreb, 2004, 42.

61 *Napast nedužnosti*, 43.

62 Ibid, 40.

63 Ibid, 45.

64 Ibid, 43.

65 Ibid, 70.

Ta se logika manifestira u četiri oblika — zahtjevu za žurnošću užitka, naviknutosti na obdarivanje, snu o svemoći i žedi za zabavom. Paradigma prvome zahtjevu jest izum kredita, mogućnosti da posjedujemo dobra koja još nismo platili, novcem koji još nismo zaradili. Dogodio se poremećaj u odnosu vremena i mogućnosti, ukidajući oboje. »Ukidajući sve ono što u životu pretpostavlja čekanje, dozrijevanje, suzdržavanje, kredit je naraštaje druge polovice stoljeća učinio strašno nestrpljivima. (...) Mi žanjemo prije nego što smo išta zasijali.«⁶⁶

Navika obdarivanja leži već u samoj našoj startnoj poziciji — samim rođenjem baštinimo sva ona dostignuća za koja su bila potrebna stoljeća truda i znanja, počevši od najprozaičnijeg (infrastruktura, gradske prometne mreže, socijalna sigurnost, zdravstvena skrb i postojanje lijeka za tisuće nekada kobnih bolesti) do najrecentnijeg razvoja tehnologije. Naša je jedina dužnost da se pojavimo i u tome uživamo.

U razvijenoj tehnologiji koja sve više ostvaruje filmska proročanstva, čovjek danas živi svoj san o svemoći: »Tehnika, i u tome je njezin genij, dopušta da se umakne prisilama prostora i vremena, da se uživa u opsjeni nekog ubikviteta.«⁶⁷

Traganje za rasonodom nudi ravnotežu u tegobnoj banalnosti, i Bruckner ponovno sarkastično primjećuje: »Za ljude moderna doba postoje barem dva načina da umaknu mučnom bremenu svakidašnjice: rat i rasonoda.«⁶⁸ Utjelovljena u televiziji, rasonoda poput tog dijela pokućstva postaje neizbježnim dijelom prosječnog života, a katkad i sam njegov stil. Paradoks te *dalekovidnice* koja siluje naša osjetila, a ponajviše vizualno, je u tome što otupljuje upravo gledanje. Pojedinač nakljukan slikama, brzom izmjenom obavijesti, zvukova, beznačajnih priča i zapleta, otupljuje za stvarnost. Postaje desenzibiliziran. »Televizija nas razdvaja od svega i ujedno od sebe same. Daleko od toga da ustanovljuje diktaturu slike, ona osiromašuje naše opažanje, odvikava nas od promatranja svijeta.«⁶⁹

Iako dovedena do krajnosti u prikazu, Brucknerova kritika konzumerizma počiva na jasnom upozorenju: potičući infantilnost, konzumerizam osujećuje kvalitativni razvoj, nudeći brojnost: »Nasuprot onome koji je kovač svog života, koji donosi odluke što ga obvezuju i sve posljedice koje on ne može predvidjeti, potrošač se samo odlučuje između već postojećih proizvoda, opcija što su ih drugi već odredili, pa se u najboljem slučaju zadovoljava kombiniranjem ili ukrižavanjem.«⁷⁰

Ponovno iskrsava paradoks: individualizam je predobro uspio u ostvarivanju svojih zahtjeva, no to je rezultiralo negacijom samih njegovih temelja: pojedinac je uspio u vlastitom porazu; utjecanje analgeticima protiv slobode i odgovornosti oslabljuje njegove osnove, pretvara ga u bespomoćnika koji je vlastite ovisnosti demokratski izabrao.

66 Ibid, 52.

67 Ibid, 55.

68 Ibid, 58.

69 Ibid, 61.

70 Ibid, 64.

3.3. Mučenik izobilja

Kao što je već prije spomenuto, druga inačica bijega od odgovornosti je viktimizacija, odnosno *samopožrtvljenje, žrtvena ideologija*.⁷¹ Frojdizam je narušio sjaj individuumu opovrgavajući autonomiju svijesti, oduzeo je jastvu ranije pripisivane značajke. Istim je potezom napravio prostor za neizmjernu količinu opravdanja i izgovora: moja se pogrešivost ima pripisati bolima ranog djetinjstva, emotivno hladnoj majci i slično (iako se ne smiju umanjiti stvarni psihički problemi s takvom genezom). Negacija patnje i njezina eksplozija dovode do narušavanja i niveliranja pojmova neugode i zle kobi. »Miješamo bol s neugodnošću, nesreću s napreznjem; pri najmanjoj neugodnosti odmah vičemo: nitko me ne voli, sve je protiv mene.«⁷² Više nego promišljeni način djelovanja, viktimizacija je možda ipak nesvjesno ponavljanje sheme koja se pokazala uspješnom. Već je u eseju »Sjeta demokracije« načeta tema žrtvoslovlja kao vapaja razmaženog bezdogađajnika: »Mi, prognanici u izobilju, zahtijevamo palminu grančicu mučenika i uzdižemo naše male brige na nivo čitavog svijeta. Deportirci, mučenici, izgladnjeli i izmučeni neka se drže, slabici neka zašute. Jer ja, kada uključim televiziju ili šetam supermarketom izlažem se istim opasnostima kao i vi, ako ne i većim! Od jutra do večeri, moj život je stalni gulag!«⁷³

Zanimanje *udobna patnika* prototip je modernog konformizma. Povezanost s njime je i etimološka — Brucknerova novokovanica *bien-souffrant* koja označava to udobno patništvo oslanja se na francusku riječ *bien-pensant* koja označava tradicionalni oblik konformizma.⁷⁴

Viktimizacija je svojevrsni argumentirani bijeg od odgovornosti, racionalizacija višeg stupnja od onog u pribjegavanju infantilnosti. Uzevši za primjer Sjedinjene Američke Države (gdje je žrtvoslovlje uzelo maha i odakle se »izvozi« sve više u Europu), savršen par žrtve i dušobrižnika predstavlja odnos patnik — odvjetnik. U tu svrhu Bruckner citira Johna Taylora: »Ako možete ustanoviti neko pravo i dokazati da ste ga lišeni, steći ćete status žrtve.«⁷⁵ Izumljivanjem novih prava zakon se zapravo relativizira — norme donešene unaprijed pod vidikom općeg dobra sada trebaju biti preformulirane ovisno o osjećajnoj strukturi pojedinca–žrtve. Događa se inflacija olakotnih okolnosti, te pravda najvećma ovisi o spretnosti odvjetnika i mogućnostima za različitu interpretaciju zakona. »Savez senilne dojen-

71 Ibid, 13. 28.

72 *Neprestana ushićenost*, 207.

73 P. Bruckner, *Sjeta demokracije*, Sarajevo, 1997, 154.

74 Usp. J. Tarle, *Infantilizam kraja stoljeća*, *Vijenac* (87/V) 1997, 10–11.

75 *Napast nedužnosti*, 104. Tome u prilog mogu ići i kod nas već udomaćene tužbe zbog nanošenja »duševnih boli«, lako izrazivih u tisućama eura. U SAD-u su pak poznate apsurdne tužbe u kojima su deblji kraj izvukli proizvođači cigareta zbog nedovoljnog ukazivanja na njihovu štetnost. Kako bi spriječili moguće tužbe, i drugi su proizvođači na svoje proizvode počeli stavljati tragikomična upozorenja poput »kava će nakon zagrijavanja biti vruća«, ograđivši se unaprijed od opečenih kupaca.

čadi kakva već jesmo i čangrizava klera pravnik, to je možda budućnost koja nas čeka.«⁷⁶

Viktimizacija je »mazohistički prepjev povlastice, ona omogućuje ponovno uspostavljanje nedužnosti kao što se prepravlja djevičanstvo; ona došaptava da se zakon mora primjeniti na sve osim na mene i ocrtava neko naopako društvo podijeljeno na kaste, u kojem činjenica što si pretrpio neku štetu nadomješta prednosti rodstva. Loše vladanje drugih prema meni je zločin, moji vlastiti prekršaji sitnice, laki grijesi, pa bi bilo grubo naglašavati ih.«⁷⁷

U romanu »Kradljivci ljepote« glavni nosioci tog označja su bračni par Jérôme i Francesca, koji otimlju mlade ljepotice i zatočuju ih u svojoj planinskoj rezidenciji kako bi ih uklonili iz života i doprinijeli oslobađanju čovječanstva od terora ljepote. Oni su *žrtve nepodnošljive agresije*,⁷⁸ i njihov je atak jednostavno — obrana. Francesca, koja je ocvala ljepotica i profesorica filozofije, objašnjava njihovu misiju: »Ljudska ljepota je nepravda u pravom smislu riječi. Samim izgledom određena bića nas omalovažavaju, brišu nas iz svijeta živih; zašto oni, a ne mi? Svatko se jednoga dana može obogatiti; privlačnost, ako ti nije urođena, nikada se ne postiže. Sada, gospodo, razmislite: ako mislite kao ja da je ljepota sramota, atentat na čestite ljude, iz toga treba izvući zaključke. Iz toga izlazi da nas lijepi vrijeđaju, da nam duguju odštetu za počinjenu štetu. Slažete se, zar ne?«⁷⁹

Bizarnost likova leži u vještom karikiranju ionako karikaturalne viktimizacije. Za svaki moj jad, malodušnost, moram označiti vanjskog krivca i zahtijevati obeštećenje. Uklanjanjem uzroka osjećat ću se bolje, jer ipak, pakao — to su drugi (J. P. Sartre).

Glasnoća i brojnost falsificiranih žrtava stvara ozračje u kojemu prave žrtve gube pravo na saslušanje. Na globalnome političkom planu postoji prava rang-lista prioriteta u pomoći za narode žrtve (ovisno o potencijalnim interesima pomagača), s tim da će neki uvijek biti osuđeni na nevidljivost. »Opasnost je sljedeća: da poza žrtve graniči s prevarom, da gubitnici i sirotinja budu istjerani u korist moćnika, pravih majstora u vještini kojom stavljaju na lice krinku poniženih.«⁸⁰

Bruckner primjećuje sve češću uporabu riječi genocid, holokaust i gulag za svaku situaciju u kojoj je netko bio nečime zakinut. Pritom intenzitet nepravde nije bitan. Tome u prilog navodi pregršt citata iz kojih je razvidno da se općom upotrebom tih riječi njihov naboj neutralizira, gubi katastrofičan prizvuk i postaje svakodnevan. U slučaju stvarnoga genocida bit ćemo već toliko naučeni na te kategorije da im nećemo pridavati stvarnu važnost.

76 Ibid, 111.

77 Ibid, 113.

78 P. Bruckner, *Kradljivci ljepote*, Zagreb, 2001, 99.

79 Ibid, 89.

80 *Napast nedužnosti*, 113.

3.4. Manipulacija iz pozicije ugroženog

Viktimizacija nekad poprima oblik smišljenog i razrađenog pozicioniranja u status ugnjetavanog, s ciljem anticipirajućeg opravdavanja svih budućih zlodjela. Početak Domovinskog rata školski je primjer žrtvene propagande. Kada se u Beogradu zimi 1990. Slobodan Milošević obratio okupljenome mnoštvu riječima »*Niko neće da vas bije!*«, zapravo je izgovorio manifest budućeg pokolja. U ime iskonske patnje srpskog naroda prema kojoj je holokaust obična fusnota, svaka je buduća akcija »izravnavanja računa« unaprijed opravdana i lakorazumljiva (isti obrazac bio je i bit će dalje primjenjivan u slučaju Kosova, gdje je također srpski narod »višestoljetno zatiran«). Ukratko, događa se neka *planetarna odbojnost prema srpskom narodu*.⁸¹

U tom razdoblju groteskne inertnosti Europe i Zapada, Pascal Bruckner je bio jedan od nekolicine angažiranih intelektualaca koji su ukazivali na nuždu intervencije na području Jugoslavije. Također, kao jedan od rijetkih *outsajdera* koji razumije situaciju, javno je osuđivao Miloševićev režim, čime je bio u opreci s prevladavajućom simpatijom Francuske prema Srbiji. Ipak, retorika žrtve bila je uvjerljiva, barem u onoj mjeri u kojoj je zbunjivala izvanjske promatrače. »To je vrhunska prepredenost Gada: podvaliti svojoj žrtvi zlo koje joj je nanio.«⁸²

I po završetku rata takva retorika preživljava: ne govori se o agresiji i obrani, već se nastoji podijeliti odgovornost za sukob, jer u konačnici, »svi su oni isti«:

»Neka nas jugoslavenski primjer bar prosvijetli: čim neki narod teži svetosti na temelju svojih patnji, čim se razmeće svojim ranama, zaziva svoje mrtvace, budimo na oprezu. Znači da snuje nešto grdno, i da je pamćenje, umjesto da zapriječi povratak masovnog umorstva, zazivano samo zato da ga se počini ponovo. Znači da ubojice, dičeći se tako svojim anđeoskim savršenstvom, prije nego nabruse noževe, traže odrješenje od civiliziranog svijeta, čekajući da se možda jednog dana okrenu i protiv njega.«⁸³

3.5. Zauvijek dijete

Individualizam se još jedanput pokazao nesretnim. Kao i bijegom u djetinjstvo, viktimizacijom pojedinac čini samome sebi medvjedu uslugu. U oba slučaja odustajanje od zrelosti rezultira kržljanjem vitalnosti, kočenjem plodnih mogućnosti za napredak. Nastavlja se odabrano ocvalo djetinjstvo. »Ali ne igraš se uboga klinca nekažnjeno. Za tu komediju zlostavljanog mora se platiti neka cijena, a ta je cijena opadanje životnosti, oslabljivanje naših snaga, dragovoljan povratak u oskudno stanje. I doista se danas na Zapadu rađa neki novi uzorak čovjeka, suhonojav, izmožden, i on sebe određuje privolom na vlastitu slabost, sklonošću da se odrekne sebe, da se povuče iz života.«⁸⁴

81 Ibid, 184.

82 Ibid, 194.

83 Ibid, 198.

84 Ibid, 124.

Kao i u slučaju prisilne sreće, sloboda treba biti kriterij za zrelost. Napast ne-dužnosti uvijek će biti bliska i dostupna, i bez iznimke pogubna. Nije problem u individualizmu kao takvom; napokon, on predstavlja ipak viši stupanj od prijašnje podređenosti pojedinca kolektivu. Zrelost posvećuje individualnost, sloboda hrani samoostvarenje. Individualizam je »sposoban za život samo ako je kočen silama, za koje se čini da ga niječu, ali ga zapravo potkrepljuju preprekama, obogaćuju ga. Lišite ga prisila, on će usahnuti, napadajte ga, on će postati jači. (...) Nijedna poteškoća po sebi nije nepremostiva, opasno je samo prenositi stare odgovore na nove situacije, izgubiti smisao za omjere, prevoditi i najmanje neugodnosti riječima Apokalipse.«⁸⁵

4. *Bijeda blagostanja*⁸⁶

Objektivan prostor unutar kojeg je izrastao moderni individualizam (sa svojim problematičnim konzumerizmom i patologijama neodrastanja) je prostor demokracije, odnosno kapitalizma. Demokracija kao državno uređenje i kapitalizam kao vrsta gospodarskog uređenja toliko su međusobno povezani da su postali gotovo sinonimi. U prvom je postulat slobode prevencija bilo kakve pojedinačne tiranije nad većinom, a u drugom sloboda tržišta (koje bi bilo upravljano jedino zakonima ponude i potražnje) bez uplitanja neke izvanjske, netržišne instancije. Oboje, i demokracija i kapitalizam, nose svoje problematičnosti.

4.1. *Kapitalizam i globalizacija*

Iako sam pojam globalizacije ne posjeduje neku striktnu definiciju, pod njim se uglavnom smatra niveliranje (a time i paradoksalno osiromašenje) naroda i država na temelju kapitalističke logike. Povjesničari tvrde da je globalizacija bila čak snažnija u periodu prije Prvoga svjetskog rata, no što je to danas, dok je u trenutnom obliku zabrinjavajuća svojevrsna kolonizacija svijeta od strane tržišnih divova (čit. SAD). Problem je u njejoj kapitalističkoj prirodi. Globalizacija je ponajprije *globalizacija sumnje u njezine blagodati*,⁸⁷ ona ujedinjuje sve dok od toga koristi imaju samo neki. U tome je njezino proturječje; zakida cijele dijelove planeta. Ona je *karikatura univerzalnoga, sličnost uvjeta bez zajedništva sudbine*.⁸⁸ Pritom je najprisutnija bojazan od amerikanizacije.

Sjedinjene Američke Države predstavljaju arhetipsko blizanaštvo kapitalizma kao kulture i gospodarskog sustava. Kult dolara je jedina istinska vjera te materijalističke zemlje. Ona je »bogata koliko i neegalitarna, dominantna, bahata, onečišćivačka, utemeljena na dvostrukom zločinu: genocidu nad Indijancima i ropstvu crnaca, prosperira samo prijetnjom i oružjem...«⁸⁹ Američke teritorijalne preten-

85 Ibid, 244s.

86 =strast za novcem, za njegovim zgrtanjem.

87 *Bijeda blagostanja*, 21.

88 Ibid, 22.

89 Ibid, 52.

zije (vidljive ponovno u intervenciji u Iraku), smatra Bruckner, izraz su samo njezina *establishmenta*, te na dugi rok nemaju budućnosti, jer je narod drukčijih preferencija: ona je »hedonističko i individualističko društvo koje nipošto nije spremno na žrtve koje takva ambicija (*da bude carstvo*) podrazumijeva. Ona je, nedvojbeno, imperijalistička, ali bez političkih i antropoloških posljedica koje takav status pretpostavlja.«⁹⁰

Antiamerikanizam, koji želi otvoreno smaknuti potrošačku plitkost i blaženu američku neukost, upao je u istu zamku kao i sve što je »anti-«: u centru pozornosti je ono što se nastoji anulirati, a situacija glasnog opovrgavanja ne vodi nikamo. Neprijatelju se valja oduprijeti na način da od njega nešto naučimo; oponašamo ga kako bi ga pobijedili vlastitim oružjem. Ispravan stav za Brucknera je proeuropska orijentacija, a ne antiamerička. Na Europi je da *obrađuje svoj vrt* (Voltaire), izgradi vlastitu protusilu.

Antikapitalisti i antiglobalisti uglavnom, reći će Bruckner, nehotice podržavaju kapitalizam, smatrajući ga moćnim divom koji želi proždrijeti sve nekapitalističko što je na zemlji ostalo. Njihov je bunt samome sebi cilj, budući da ne nude nikakvo alternativno rješenje. Kao oni »koji su propustili '60. i '70. pa mašu antikapitalizmom kao novom zastavom«, moderni antiglobalisti postižu jedino uspjeh u potvrđivanju subverzivnosti kao jamstva noviteta i autentičnosti. »Uljudno je biti protiv.«⁹¹ Ovdje je zanimljivo spomenuti i neki granični tip čovjeka, *profesionalnog buntovnika*, koji koristi blagodati demo–kapitalizma, ali voli igrati ulogu disidenta, glasnog protivnika (iako živi najmirnijim životom u svojoj domovini), koji se utječe ranije analiziranoj viktimizaciji.⁹²

Napokon, kritika kapitalizma stara je koliko i sam kapitalizam, prati ga od njegova uzleta u 18. stoljeću, pa sve do danas. Industrijska revolucija je u 19. stoljeću stvorila klasu izrabljenog proletarijata, a društvo pretvorila u *dodatak ekonomskom sustavu*⁹³ u koji su potpuno uklopljeni obiteljski i osobni odnosi.

Kao tržišna logika on je, po svojim proizvodnim rezultatima, najplodniji oblik tržišta, i njemu se ima zahvaliti današnja dostupnost najrazličitijih dobara i usluga. Osim pogubnog utjecaja na ekosustav, kapitalizam postaje otrovan kad prijeđe izvan svoje domene, i u tome Bruckner vidi glavni problem — u ekonomizmu.

Ekonomizam je varka na koju pristaju i antikapitalisti i antiglobalisti svih provenijencija, a sadržana je u ideologiji ekonomije kao nedodirljive i apsolutne znanosti. Ekonomija je *nova duhovnost razvijenog svijeta*, ona uspijeva u onome u čemu nisu uspjeli diplomacija, međureligijski dijalog, interkulturalna razmjena: bez predrasuda spaja nekad zaklete neprijatelje. »Interes je (...) najdruštveniji i najvedriji od svih užitaka: on smiruje običaje i dovodi život u red.«⁹⁴

90 Ibid, 64.

91 Ibid, 31.

92 Usp. ibid, 59.

93 Ibid, 101.

94 *Neprestana ushićenost*, 149.

Umjesto da bude znanost usko vezana uz tržište i njemu pripadajuće elemente, ekonomija je nelegitimno metastazirala na sva ostala područja. »Moć kapitalizma jest u tome što se oslanja na čovjekove najniže nagone kako bi ih pretvorio u robu, kulturu, institucije.«⁹⁵ Došlo je do obrata tržišnog gospodarstva u tržišno društvo.

U čemu se očituje takvo društvo? Ono je »uopćena prostitucija, preobrazba ljudskog roda u davatelje usluga ili klijente, u vojsku ručica koje višestrukom pažnjom obasipaju užurbane imućnike, (...) ono je i uopćena sumnja jer ne postoji osmijeh ili postupak koji se ne bi mogao doživjeti kao proračunatost, koji nije nabijen pohlepnim primislama.«⁹⁶

Tržišno je društvo »progresivna monetarizacija ljudskih ponašanja, činjenica da smo svi postali klijenti — u ljubavi, vjeri, poslu, obrazovanju — potrošači koji su spremni platiti ovu ili onu uslugu.«⁹⁷

Zakonom ponude i potražnje mjeri se vrijednost svakog znanja, vještine, osobe. Biti osoba danas znači imati određen *personality*, odnosno određene kvalitete kojima se stavljamo na tržište, slično marketinškoj politici određene tvrtke. Ja sam sâm svoje malo poduzeće! Tražeći posao, ja sam roba na tržištu rada, i razumno je školovati se tek za ono zanimanje kojim ću tamo biti zanimljiv i poželjan.⁹⁸ »Jer radeći na osobnom razvoju, maksimalizirajući svoje talente, pojedinac se pokorava istim načelima korisnosti i racionalnosti kao i ekonomija. Svatko postaje kapital koji valja oploditi, a kapitalizam kao kultura potiče i popraća individualizam koji prihvaća njegov ritam i ima koristi od njegove podatnosti i prilagodljivosti.«⁹⁹

Ipak, dogodi li se da tržište uđe u naš osobni život, ono to nije učinilo krado-nice; ovdje je jer smo mu to dozvolili. Kad sva ta čuda kojima nas obasipa kapitalizam — umjesto da budu instrumenti koji će, nadomještajući naše prirodne nedostatke ili osiguravajući nam hranu i toplinu pružiti šansu za emancipaciju i osobni napredak — postanu igračke koje će nas otuđiti od svega daljnjeg, i sami smo postali tržište. »Zauzme li mjesto u našoj intimi, dražbuje li naše tijelo, komercijalizira li gene, stanice, organe, čini to uz naš pristanak.«¹⁰⁰

Stoga idealistička je to i jalova borba antikapitalista koji bi željeli osloboditi sirote potrošače protiv njihove volje. Riječ je o klasičnoj zamjeni sredstava i ciljeva, a tržište pothranjuje onu značajku čovjeka kao *bića koje u biti žudi*. Novac, osim što omogućuje autonomnost i dezinficira ljudske odnose svake čuvstvene privrženosti, u svojoj apstraktnosti predstavlja slutnju svih mogućih užitaka, što ga čini bliskim pojmu sreće. Njegova je moć upravo u neodređenosti polja vladanja,

95 *Bijeda blagostanja*, 106.

96 *Ibid*, 109.

97 *Ibid*, 101s.

98 Da se malo vratimo na opsjednutost srećom: danas je vjerojatno nemoguće naći dobro plaćen posao nekome tko je introvertiran, srednjovječan ili pak sklon melankoliji — oglasi u kojima se traže zaposlenici gotovo svi priželjkuju mlade, dinamične, komunikativne osobe sklone timskom radu, s neizostavnom ambicioznošću u samoostvarenju u njihovoj tvrtki. Dobiva se dojam da su takva mjesta zapravo azili dobro raspoloženih ljudi.

99 *Ibid*, 102.

100 *Ibid*, 108.

jer kad ga posjeduješ, mogućnost vlasti je stvar izbora. »Neka oprostite klevetnici novca, ali njegova nepristojnost nije u njemu nego u tome što ga malo ljudi ima, što ga je drsko prisvojila šačica; novac nedostaje gotovo svima, a glavna je teškoća u njegovoj nejednakoj raspodjeli.«¹⁰¹

Srećom ili možda nažalost, kao i u slučaju pojedinca, kapitalizam funkcionira onoliko koliko mu to dopušta država, ili točnije narod, budući da ga »kanaliziraju običaji koji proizlaze iz druge logike i ne pokoravaju se samo zakonu dobrobiti.«¹⁰² O mentalitetu određene države ovisi kakav će intenzitet imati njezina ekonomska dinamika.¹⁰³

Opasnost tržišnosti na društvenom planu dolazi u mogućnosti da načelo državnog uređenja više ne bude opće dobro, nego profit, isplativost. »Tržišna demokracija je kvarenje demokracije — jer središte legitimiteta stavlja u poduzetništvo, a ne više u parlament te promiče samo jedan tip građanstva — potrošača–dioničara koji privilegira samo svoje interese i apetite u ime načela 'neka propadne svijet, samo neka se vrati trgovina'.

Država ipak nije poduzeće, i sreća je što danas (barem u Europi) još uvijek bdije nad određenim sektorima čija bi se ekonomizacija pokazala pogubnom za one najugroženije. U svim razvijenim zemljama prevladava model mješovite ekonomije, *neka kombinacija privatne inicijative i javne (državne) intervencije*.¹⁰⁴ Dok je god socijalni faktor zaštićen državom, kapitalizam neće imati onakvu domenu od kakve strahuju antikapitalisti. Ipak, on i dalje ostaje nepravedan sustav: »1998. je 2, 7 milijuna najbogatijih Amerikanaca posjedovalo koliko i 100 milijuna najsiromašnijih.«¹⁰⁵ Novac neprekidno obnavlja kastinske pregrade, istovremeno smanjujući broj kasti. Populacija se sve više raslojava na bogatu i sirotu. Kakav izlaz potražiti, a da to ne bude ponovni začetak socijalizma?

4.2. *Tihi bunt*

Protuodgovor na antiglobalizam i kult kapitalizma Bruckner daje u dva imperativa: potrebno je desakralizirati kapitalizam i laicizirati ekonomiju. Desakralizirati kapitalizam vraćajući ga u jedini prostor gdje je legitiman, to jest reducirati ga na tržište, znači osigurati sva ostala područja od padanja u status robe. »Taj totem valja dovesti u pitanje umjesto da pribijamo tržište na stup srama. Ne zadovoljiti se klevetanjem — time samo mijenjamo bolest — nego izaći iz pregolemog kruga gdje u duhovnome općinstvu obitavaju neprijateljska braća: zanos i gnušanje.«¹⁰⁶

101 *Neprestana ushićenost*, 186–187.

102 *Bijeda blagostanja*, 113.

103 Kada je o mentalitetu riječ, savršen primjer pokazuje dijametralna suprotnost u privatizacijama koje su se po raspadu komunističkog sustava odvile u Sloveniji i Hrvatskoj, čije su posljedice danas očigledne u nacionalnim ekonomijama.

104 *Sjeta demokracije*, 59.

105 *Bijeda blagostanja*, 13.

106 *Ibid*, 138.

Ekonomija bi trebala biti administrativni dio države, njezina »ancilla«, a ne princip društvenosti. Antikapitalistima Bruckner savjetuje da bi umjesto sotoni-ziranja kapitalizma trebalo poraditi na tomu da ga svatko sebi prilagodi, jer kao manjkav sustav, on ipak ostavlja mjesta za reformu. Nemoguće je izvor svih zala locirati u kapitalizam. »Biti antikapitalist znači ponajprije prestati biti opsjednut kapitalizmom, misliti na drugo. Umjesto da smo protiv, zašto ne bismo ostali po strani, povukli se? Povlačimo se mijenjajući znakove luksuza: slobodno vrijeme umjesto velikih plaća, meditacija umjesto grozničavosti, duhovni život umjesto trgovačke groznice, mala društva umjesto velikog svijeta, izolacija s odabranim prijateljima umjesto osamljenosti u mnoštvu.«¹⁰⁷

Kao što je već napisao u »Neprestanoj ushićenosti«, pravi je luksuz danas prihvatiti *izabrano osiromašenje*, svojevoljno samoograničenje kao suprotstavljanje trpljenju siromaštva, kao voljna promjena osobnih prioriteta, odustanak od trke u ime drugačijih vrijednosti.¹⁰⁸

Između proklinjanja i obožavanja kapitalizma valja zauzeti skeptičan stav, spasonosnu sumnju. Nesavršen je, ali nudi mogućnosti. Na njegovo ispravljanje oslanja se drugi zahtjev, onaj za laiciziranjem ekonomije. Njezino trenutno razumijevanje od šačice ljudi čini je elementom elitizma i zakutkom moći. Nužno je oduzeti je svojatanju stručnjaka, demokratizirati je te, kao i kapitalizam, desakralizirati. Ona treba postati svačija, »prijeći iz elitne religije u pučki kult.«¹⁰⁹

Tek se s trezvenim odmakom može zrelo prosuditi trenutna situacija. Uvijek će osobna odluka biti ta koja određuje kakvom će budućnošću postati sadašnjost. A više zrelih pojedinaca tvorilo bi društvo višeg stupnja svijesti, koje prihvaća prednosti kapitalizma ne gubeći osjetljivost za moguća zastranjenja. Građanski će neposluh uvijek biti djelotvoran protuotrov za svako pretendiranje djelića na osvajanje cjeline.

5. »Vladavina posvećene jadicovke«¹¹⁰

Definirajući tako demokraciju, Bruckner je u eseju »Napast nedužnosti« ponovio teze iz svog eseja »Sjeta demokracije«, objavljenog u Francuskoj 1990. godine. Demokracija je usamljena u svojoj pobjedi nad svakim drugim oblikom vlasti. Padom posljednje utvrde komunizma (raspad SSSR-a), njena se trauma mira sastoji u nostalgiji za neprijateljem. »Neprijatelj predstavlja zalihu za budućnost, način da bi jedna grupacija zadržala svoju koheziju, da opstane s opozicijom.«¹¹¹ Postojanje izvanjske prijetnje najbolji je eliksir za njezinu životnost. Daleko od toga da ona napada svog neprijatelja; njena je obrana više suzdržavanje. Ali pob-

107 Ibid, 142.

108 Usp. *Neprestana ushićenost*, 193–195.

109 *Bijeda blagostanja*, 140 s.

110 Usp. *Napast nedužnosti*, 207.

111 *Sjeta demokracije*, 55.

jeda je gorka; kad više nema bitaka jedina poruka stabilne demokracije postaje »duh potrošačkog društva i opće obogaćivanje, čija je posljedica usmjeravanje pojedinaca na sebe same, kojih se malo tiče ostali svijet. (...)... naši suvremenici se manje boje ropstva nego bijede, i više vole poredak s nepravdičnostima od pravde sa svojim neuravnoteženostima.«¹¹²

Egoistički individualizam svoj procvat dakle zahvaljuje upravo demokratskom sustavu. Pojedinačne slobode, pravo izbora vlasti, popratno blagostanje i udobnost, rezultiraju općom apatijom i nezainteresiranošću modernog individuum. Iako osigurava (možda čak i samo prividno) vladavinu naroda, što joj je i nominalna definicija, demokracija nakon što je postigla svoj zenit i izgubila sve neprijatelje postaje učmalim sustavom koji preživljava u jednoličnom trajanju. Suvremeni demokrat je zbunjeni pojedinac, »zbir svih borbi koje su ga oblikovale, vesela kofonija jednog konzervativca, jednog revolucionara, jednog agnostika i jednog vjernika, koji na suvisao način traži malo kaotičnih ideja, međusobno suprotstavljenih.«¹¹³

Paradoksalno, no građani kojima su osigurana tolika prava i slobode u upravljanju općim stvarima, jednostavno su apatični i nezainteresirani za usmjeravanje vlastite sudbine.

»Nikada kontradikcija (...) između sklonosti k udobnosti i sklonosti ka slobodi nije bila toliko suštinska kao u naše vrijeme.«¹¹⁴ Ušuškani u toplom egoizmu i privatnosti, oni čak i kad realiziraju minimum svojih dužnosti (a to je izlazak na izbore), više djeluju u negativnom nego pozitivnom smislu. Poput nekadašnjeg imperatora svojim će glasovanjem prije smijeniti dosadašnju neuspjelu političku postavu, nego što će izabrati neke možda perspektivnije ljude. Izvan čina izbora vlasti građanske su dužnosti gotovo nepostojeće — povećavaju se jedino potraživanja vlastitih prava, o čemu smo već detaljnije govorili kod pojma nedužnosti. »Što su ljudi veći egoisti oni sve više traže od države. Istim zahtjevom od nje očekuju veće poštovanje i povećanu zaštitu.«¹¹⁵

U svojim temeljnim obećanjima slobode i jednakosti demokracija u pojedinca potkrepljuje frustriranost, nuždu za neprekidnom emancipacijom, pozivom jednakosti da budeš drugačiji. Ali ta drugačijost je grimasa konformizma; u društvu u kojem je individuum totalitet — pojedinac nije ništa. Zavist i mržnja, kao posljedice demokratske revolucije, stalni su pratitelji u borbi za izdizanje iz jednakosti. Takva je borba neprestano natjecanje (što opet paradoksalno dovodi do ovisnosti o suparniku — težnja da se bude drugačiji veže samom potrebom da se stalno na oku imaju kvalitete rivala, i nesvjesno rezultira plagiranjem).

Demokratizacija je na vjerskom području donijela niveliranje svih religija na najmanji zajednički nazivnik; njihove su istine svedene na onaj optimum (a zapravo minimum) koji dozvoljava međusobno neometanje. Vjerska je tolerancija us-

112 Ibid, 181.

113 Ibid, 75s.

114 Ibid, 181.

115 Ibid, 75.

tvori reduciranje religija na folklor; nijedna više nema ekskluzivno pravo na istinu što je možda i jedan od razloga za rast privatnih pobožnosti, ali i praznovjerja, koje Bruckner definira kao »kompromis nastao iz uzajamnog uništavanja razuma i vjere. Jer, možda je razum potkopao vjerovanje, ali je potkopao i vjerovanje u razum.«¹¹⁶

Demokracija u sebi utjelovljuje ambivalenciju. Ona propovijeda i umjerenost i pobunu, poziva na revolt pod uvjetom da ne narušava kolektivitet. Bruckner cinički primjećuje kako je demokracija posebna u tome što »učvršćuje temelje vladajućih klasa, i ustvari je najsuptilniji način da narod sam izabere gospodare koji će ga varati i tlačiti.«¹¹⁷

Kao i u slučaju individualizma, demokraciji je kao hrana potreban stalni izazov u vidu prijetnji, prepreka koje je mogu srušiti. Potrebni su razlozi za borbu, poticaji koji će radati nove promjene u njenoj strukturi, ne dozvoljavajući joj da okošta i pretvori se u još jedan zadržali sustav koji bi, ironično, mogao prijeći u svojevrsnu demokratsku diktaturu. Narod ne smije svojom apatičnošću — lažno proklamiranom apolitičnošću koja je samo maska indiferencije — razvlastiti samoga sebe od kormilarenja vlastitom sudbinom.

Prebjeg iz političke odgovornosti u kulturalnu sferu prati opasnost zatvaranja u vlastitu kulturu, što je opet prilika za obnavljanje pregrada i izolaciju, prvo jedne kulturalne skupine od druge, pa sve do progresivnog usitnjavanja na gradske, kvartovske i stambene stožere.

Brucknerov već poslovičan poziv na odmak *cum grano salis* protegnut će se i na samu skepsu: ona je postavljena kao oruđe demokratskog građanina, ali apsolutizirana prelazi u željeznu prepreku stvarnosti, postaje principom zlog kruga iz kojeg je teško napredovati.

Premda je nesavršena, demokracija je ipak na najvišem stupnju od svih nadiđenih društvenih sustava. Zajedno s pravnim, demokratski je sustav jedini koji obustavlja mržnju i osvetu, koji omogućuje izražavanje sukoba na način da ga zadržava u strogo ozakonjenim oblicima. Kao njenu suštinu valja uvijek pred očima imati nedovršenost procesa; ona se neprestano mora dokazivati i regenerirati. Ali taj je zahtjev nemoguće ostvariti, smatra Bruckner. Očekivati to od naših ravnodušnih društava blagostanja ravno je očekivanju čuda. Tako demokracija, rezignirano rečeno, »označava potčinjavanje poretku stvari, ljupko toleriranje nepodnošljivog, ugodnu ravnodušnost prema drugima i prema sebi samima.«¹¹⁸

Stoga Bruckner smatra da je najbolje što možemo poželjeti jednoj demokraciji upravo *mного opasnosti koje bi je ojačale*.¹¹⁹

116 Ibid, 170.

117 Ibid, 21.

118 Ibid, 210.

119 Ibid, 210.

Zaključak

Individualizam je dijete slobode, one koju se stoljećima uzdizalo kao vrhovnu vrijednost, tako da se zapravo cijela povijest može promatrati kao borba za slobodu, kako naroda, tako i pojedinca. Ali u trenutku kada je dosegnuta i ne prijeti joj nikakva vanjska ugroza, dogodilo se da pojedinac počinje urastati sam u sebe, odustajati od života.

Sloboda je nepodnošljiv zadatak, ali i jedini neophodan uvjet za potvrđivanje darovane egzistencije. U tome Bruckner ne donosi ništa novo. Novost i svježina njegove filozofije su u tome što ona ne propisuje, u maniri većine etičara, ispravne načine djelovanja, već što britkim jezikom ukazuje na boljke i zastranjenja modernosti. Smiješne i žalosne posljedice bijega od slobode neizravno su upućivanje na put ispravnosti.

Kao što je već rečeno, viktimizacija i infantilizam samo su inačice neodgovornosti, te oboje nastoje umaći zahtjevu odrastanja i proaktivnosti. Isto tako, oboje smjera u nazadovanje na osobnom i društvenom planu. Svijest o napasti koja nas uvijek vreba da ostanemo na poznatim obalama pod cijenu stagnacije tek je početak. Nužna je još hrabrost da se ne zadovoljava prosječnim, serviranim i utabanim, nego da svatko prema vlastitom usmjerenju ostvari misiju postajanja čovjekom.

Ono što bi se moglo nazvati Brucknerovom porukom je osvrtnje na vlastitu smiješnu poziciju, samokritika i uvid u nesrazmjer mogućnosti koje daje sloboda i onoga čime se nastojimo zadovoljiti. Njegov poziv na zrelost je apel na trijeznjenje, na svijest ne samo o odgovornosti spram sebe samih i bližnjih, već i na kolektivnu solidarnost. Ovo posljednje izostaje zbog prevladavajućeg egoizma, zastranjene individualnosti. Zatvaranje u sebe i u uzak prostor privatnosti postat će uvijek hvatanje vlastita repa, bez kvalitativnog napretka. Izlaz iz te moderne čahure nije nesavladiv, nije potrebna hrabrost mitskih junaka; dovoljna je spremnost na prihvaćanje izazova koje nosi odraslo doba, pristanak na neizvjesnost. Bruckner je u jednom intervjuu izjavio kako mu je najmrskija ljudska osobina kukavičluk, pogotovo onaj intelektualni, dok je kasnije u istom razgovoru priznao da je to njegova vlastita mana s kojom se uvijek mora boriti.

Spremnost na odrastanje znači i odustajanje od postizanja sreće pod svaku cijenu — bolje rečeno, ne treba zahtijevati konstantan ushit, već prihvatiti svakodnevicu kao neizbježnu konstantu života. Nije potrebna promjena svijeta, već našeg stava prema njemu. Sreću valja podrediti slobodi.

Individualizam je dakle i blagoslov i prokletstvo, možemo ga okrivljavati za sve trenutne nedaće, no ne smije nam postati izgovorom. Bruckner u tome nastavlja lozu filozofa–opominjatelja; poziva na mišljenje vlastitom glavom kao lijek protiv konformizma, odluku na preodgoj, unutarnji kopernikanski obrat.

Na raspolaganju nam je možda više mogućnosti no što je čovječanstvo ikada imalo, a manjka nam odlučnosti. Valja se osloboditi ropstva individualističke razmaženosti i ovisnosti o opskrbljivačima naših potreba. Kapitalizam ne može biti

krivac za sve moderne nedaće. Nije potrebno prestati biti potrošač, dovoljno je biti svjestan potrošač.

Gledano i na političkoj razini, demokracija je daleko od toga da u svakom trenutku predstavlja vladavinu naroda, ali ona je jedini politički sustav koji omogućava optimum slobode. Nesavršena kakva jest, zahtijeva trajno sudjelovanje, što opet dovodi do potrebe za zrelim pojedincima. Ovim presjekom Brucknerovih glavnih djela željela sam prikazati konstantu njegove misli — od tematiziranja prisilne sreće, napasti nedužnosti, konzumerizma i problema demokracije — što se ukratko može nazvati, da parafraziram Aristotela, nagovorom na zrelost.

BRUCKNER ENCOURAGES MATURITY

Ana Koruga

Summary

The purpose of this essay is to provide an analysis of Pascal Bruckner's philosophy through the prism of contemporary individualism — an individualism which is a deviation of freedom and which divides into the two parallel and identical behaviour trends of victimization and infantilism. These constitute a diagnosis of the crisis in which the contemporary individual finds himself today. Organically connected to this phenomenon, Bruckner analyzes in his works and also satirizes democracy, capitalism, consumerism, the entertainment industry and globalization but also their repercussions on everyday life, particularly in love relationships. The goal is to point out the tragicomical predicament of the individual and thus to offer guidelines for a possible solution. Without specifying as to the action to be taken, he appeals to each individual to strive for maturity, since curbing development generates modern anomalies. Bruckner invites us, with neither utopistic enthusiasm nor idealistic over-exaggeration, to strive to attain all positive values which are both realistic and possible in the contemporary world.